

julije knifer

zapisi

1.

Tekst mora biti neutralan i jasan, to jest jednostavan i direktan.

Htio bih početi od suštine. Kao moje slike koje sam počeo pedesetih, radio šezdesetih i radim do danas.

Tekst mora biti čist i direktan. Naravno, tekst mora imati sadržaj, ali sadržaj ne smije biti opisan. Tekst mora biti niz činjenica. Sve je to lako unprijed ustvrditi, samo kako doći do pravog sadržaja.

Tekst gotovo da i ne bi smio imati klasičan početak. Treba odmah početi doslovno od kraja.

(Tekst mora biti čist i direktan.)

Ne želim praviti veliku i kompliciranu filozofiju od svojeg rada, ali želio bih napraviti što jednostavniju i direktnu analizu. Nije mi važna tema. Pokušat ću analizirati tu eskalaciju jednoličnosti i monotonije od kojih se sastoji nit tih meandara od pedeset devete-šezdesete do danas. To bi morala biti analiza činjenica.

Definicije su samo najjednostavniji opis činjenica. Bilo bi idealno sastaviti tekst od samih definicija koje, zapravo, opisuju samo jednu jedinu stvar. Bez obzira na to što mislim da bi tekst trebalo početi bez uvoda i odmah direktno, ipak neki početak mora uslijediti.

Čak i ne mora po svaku cijenu sve biti sasvim logično, jer ja ne opisujem događaje, nego samo hoću zabilježiti neke činjenice.

Tekst bi morao imati svoj određen tok i ritam, makar i sasvim monoton (dapače). Volio bih dobiti i u samom tekstu neki monotoni ritam. Treba vrlo jednostavno uklopiti činjenice.

Zapravo, cijeli taj tekst bit će samo citiranje činjenica. Dakle, moram najprije izvući činjenice i sasvim određeno poredati ih u nizu. Dakle, moram početi činjenicama. Ja, naravno, nemam neku određenu teoriju kojom bih mogao determinirati svoje takozvano slikarstvo. Pošao sam od zaista najjednostavnijih činjenica. Ne želim opisivati ni tumačiti. Hoću nizati činjenice.

. . .

Poslije pedeset devete sve je vrlo jednostavno, ali strpljivo i usmjereno. Kod mene je najvažniji element u mojem radu potpuna pribranost, ali i krajnja duhovna sloboda. Meni je apsurd veoma važna komponenta u mojem djelovanju. Apsurd je oblik slobode. Sve su te površine, zapravo, najjednostavnije definicije ili definitivnost. Svaka je ploha za sebe definitivnost. Smatram da je taj niz ploha samo jedan jedinstveni tok od tada do sada. To je jedan duhovni kontinuitet za koji sam se pripremao nekoliko godina. Nisam imao program, ali sam svjesno išao do nekih definicija. Osnovni cilj bio je ritam putem minimuma. Ritam na najminimalniji likovni način, koji je kao rezultat sasvim anti-likovni. Pokušao sam sve svesti na krajnji minimum. Kronologija i kontinuitet, to za mene nije imalo značenja. Vremenski kontinuitet i nije postojao, jer bilo je razložnih i bezrazložnih prekida. Nameće se tumačenje da idem od kraja prema početku. Moj put nije ni progresivan ni regresivan. Kod mene nema razvoja ni napredovanja. Područje bavljenja tim poslom rezervirao sam za svoju slobodu i uvijek sam smatrao da je to oblik zapravo moje jedine slobode. Ili jedini oblik moje slobode. Jedini pravi oblik moje slobode.

Kontinuitet traje iz slike u sliku, ili od slike do slike. Kontinuitet postoji, ali redoslijed nije važan. Redoslijed nema važnosti. Vrijeme i okolnosti mijenjaju čovjeka, i samo se u tom aspektu mijenjaju i moje slike.

U mojem radu plohe koje pretpostavljaju finalni produkt jednog kontinuiranog procesa, a koje se smatraju slikama, imaju značenje definitivnog dokumenta. Ali važan je i put i proces do realizacije tog takozvanog dokumenta.

Definitivne plohe (slike) samo su završni oblik jednog pod-procesa koji je dio cjelokupnog procesa odvijanja toka koji je nazvan meandar. To što ja radim nije dekoracija, ukras ili estetika. Za mene je to niz činjenica koje čine meandar, ili niz meandara koji su na kraju ipak samo jedan meandar. Niz od mojih ploha (slika) zapravo predstavlja niz identičnih definicija.

Kretalo se od kompliciranog do jednostavnog. U boji sve se više gubilo na obojenim slojevima. Boje su se manje-više izjednačivale u sivilu, dok na kraju nije ostala samo crna. U roku od nekoliko mjeseci došao sam tako reći do kraja, to jest do crno-bijele slike (koju sam nazvao anti-slikom) i do meandra od kojeg se dalje jednostavnije ne mo-

že. To je početak procesa koji još i danas traje. Proces bez oscilacija. Više je bilo zaustavljanja i novih početaka negoli avantura.

Činjenice su važne zbog toga jer se moj rad i sastoji gotovo samo od činjenica. Moram početi od vremena kada su činjenice postale definitivne.

Pedeset deveta. Tada su kod mene zaista počele ili uslijedile činjenice. Mislim da od tog časa mogu započeti. A činjenice su bile tada minimum sredstava i minimum oblika. Tendencija prema minimumu i po formi i po sadržaju.

Monotonija i ponavljanje predstavljaju ritam koji je, zapravo, vanjski oblik sadržaja. Sve što sam htio i što sam postigao dokumentirano je na ploham, koje sam ja nazvao anti-slikama. Išao sam prema cilju (prema stanovitom cilju) u toku radnog procesa.

Najjednostavniji i najizraženiji ritam je, zapravo, monotonija.

. . .

Cilj mi je bio stvoriti neki oblik anti-slike

- uz minimalna sredstva
- s krajnjim kontrastima
- da bih dobio monotoni ritam

i to iz razloga što smatram da je najjednostavniji i najizražajniiji ritam upravo monotonija.

. . .

Proces mogeg rada odvijao se bez oscilacija, a evolucija se kretala u smjeru potpunog nestajanja slike.

To je bilo pedeset devete i šezdesete godine. Pri tome ipak nisam imao neku određenu teoriju kojom bih mogao determinirati svoje takozvano slikarstvo. Polazio sam od najjednostavnijih činjenica. Bez opisivanja ili tumačenja nizao sam činjenice.

U suštini bila je to eskalacija jednoličnosti i monotonije. Danas nema značenja cilj stvaranja anti-slike i ne znam moraju li moji sadašnji sastavi sugerirati formulu anti-slike, iako nose u sebi isto duhovno porijeklo i istu duhovnu i fizičku struk-

turu iz onih godina — pedeset devete i šezdesete. Važno je nastaviti logiku jednog toka koji je tada započeo.

Nastojao sam stvoriti jedan oblik anti-slike koristeći se minimalnim sredstvima s krajnjim kontrastima koji su imali stvoriti monotoni ritam.

(Cilj mi je bio stvoriti neki oblik anti-slike.)

Cilj mi je bio stvoriti neki oblik anti-slike

— uz minimalna sredstva

— s krajnjim kontrastima

da bih dobio monotoni ritam

i to iz razloga što smatram da je najjednostavniji i najizraženiji ritam upravo monotoni.

Proces mog rada odvijao se bez oscilacija, a evolucija se kretala u smjeru potpunog nestajanja slike.

To je bilo pedeset devete godine.

Godine pedeset devete i šezdesete, motiviran idejom stvaranja anti-slike, krenuo sam metodom radikalnog reduciranja sredstava. Ostao sam na klasičnoj plohi s krajnje minimalnim sredstvima s pomoću kojih sam u procesu postupka nastajanja »slike« na putu do anti-slike nastojao izazvati krajnje kontraste s pomoću crnog i bijelog i krajnje moguće ritmove s pomoću vertikala i horizontala.

Oblici stvoreni u procesu rada od primarne ideje i poticaja do fizičkog nastajanja »slike« sugerirali su tok (odvijanje) u obliku meandra čija funkcija nije ni filozofska, ni pikturalna, a još manje je dekorativna — ona je samo vizuelna. Kronologija i redoslijed u mojem radu nemaju važnosti. Vjerojatno sam svoje posljednje slike već načinio, a prve možda nisam. Fizički oblik »slike« ujedno je značio i krajnje duhovno stanje primarne ideje.

Danas mi ideja anti-slike (vjerojatno) nije aktualna i ne znam moraju li moji sadašnji sastavi sugerirati formulu anti-slike, iako nose u sebi isto duhovno porijeklo i istu duhovnu strukturu iz onih godina pedeset devete i šezdesete.

Zbog toga je za mene važno nastaviti logiku jednog toka, koji je tada započeo, a koji predstavlja prije svega objektivnu logiku u kojoj ja nisam tražio izmišljene oblike, nego bilježio krajnje ritmove zbijanja na plohi.

kolovoz, 1976.

Sve je išlo putem stanovite unutrašnje logike.

S obzirom na karakter mog posla, meni je važno nastaviti logiku jednog toka koji je započeo još pedeset devete.

To što radim, mislim da predstavlja subjektivne objekte, naravno sa svim svojim karakterom. Ne želim da imaju subjektivni karakter, nego možda prije svega objektivni karakter. Zbog toga oblici nisu ni izmišljeni ni izmišljeni. Ja nisam istraživač. Ja bilježim krajnje ritmove. Nastojim u tome biti objektivan. Pedeset devete bavio sam se problematikom anti-slike. Sa svog stanovišta smatrao sam da se putem redukcije može doći do jednog oblika anti-slike. Ostao sam na klasičnim instrumentima slike, ali sam sliku očistio do krajnje bjeline i krenuo od te krajnje bjeline. Zbog toga su mi, pogotovo sada, važne bijele plohe.

Čak i na gotovom bijelom platnu, iz trgovine, ja nanosim još jedan bijeli sloj boje i tek tada interveniram na bijelom do krajnje crne. Posrednik od bijele do crne je meandar.

Bilježim neke oblike ritmova, a te oblike ne izmišljam. Oblici nisu ni izmišljeni, ni izmišljeni. S moje strane. Nastojim da ritmovi budu krajnje granični. Zato radim samo crnom i bijelom bojom i upotrebljavam vertikale i horizontale. Manje je važno što je to vizuelno meandar. Funkcija meandra na mojim radovima nije dekorativna ni filozofska. Moje slike imaju samo vizuelnu funkciju. Početak je uslijedio nastojanjem da se dođe do anti-slike.

Reduciranjem vizuelnog na slikama, smatrao sam da mogu doći do jednog oblika anti-slike.

U početku, u procesu rada, važna mi je bila bijela ploha od koje je sve započinjalo. I na tvornički bijeljenom platnu dodavao sam još poneki sloj bijele boje da i to bijeljenje bude dio procesa stvaranja slike. Sada, obično, pogotovo u posljednjim

sastavima, započinjem s bijelom plohom koja predstavlja uvod u niz ili tok sastava. Ideja je vjerojatno započeta procesom htijenja u nastojanju do anti-slike. Stanovitim postupkom u procesu do anti-slike došao sam do oblika svojih slika.

Do anti-slike htio sam doći postupkom reduciranja (pedeset devete, šezdesete). Krajnjim kontrastima i krajnjim ritmom. Vizuelni ritam ostao je na plohi. Htio sam postići isključivo vizuelni efekt. Krenuo sam postupkom od slike prema anti-slici. Metodom reduciranja. Došao sam do minimalnih sredstava. Tada su to postale moje slike. Upotrebljavao sam sasvim minimalna sredstva. Postoje dva krajnja minimuma — bijela ploha i crna ploha. Između toga su meandri ili još koji drugi oblici. Ja sam izabrao meandar, no to nije stvar izbora, nego jednostavno određenog procesa. Da bih dobio, ili došao do ritma, zaustavio sam se na meandru.

U procesu postupka do krajnjeg ritma zaustavio sam se na kontrastima bijelo-crno i na odnosu vertikalnog i horizontalnog. Motivacija i cilj — anti-slika. Sredstva — redukcija.

Postoje dva kontrastna minimuma — krajnje kontrastna minimuma — bijelo i crno.

Postoje dva krajnje kontrastna minimuma — crno i bijelo, ali u isto vrijeme to su i potpuni maksimumi.

Potpuno, do kraja bijelo i potpuno, do kraja crno. Crno i bijelo u isto su vrijeme i minimum i maksimum.

To što radim u posljednje vrijeme — ne znam kako da nazovem. To su neke vrste sastavi ili ambijentalni sastavi ili grupe ili jednostavno triptisi ili poliptisi.

Totalno crno i totalno bijelo može biti i totalni minimum i totalni maksimum. Kod mene se sve odvija između bijelog i crnog.

Pedeset devete sam smatrao da moram stvoriti jedan oblik anti-slike.

Metodom reduciranja došao sam do bijelog i crnog i do vertikale i horizontale.

Da bih na plohi dobio tok, ili niz kao ritam, ili ritam i niz kao tok, ili ritam kao niz i tok po vanjskom obliku izgledalo je to kao meandar iako su moje namjere bile usmjerene isključivo na ritam graničnih pojmova (crno-bijelo, horizontala-verti-

kala). Kod mene se sve kreće između minimuma i maksimuma, od bijelog do crnog ili između bijelog i crnog. S pomoću crnog interveniram na bijelom. Cilj anti-slika, sredstva minimalna. Vanjski oblik slike posljedica je nastojanja da se na putu procedure do anti-slike koristim nekim sredstvima koja daju konačni oblik slike (prikaza, sastava). Konačni oblik slike daje i definitivni rezultat rada. Konačni oblik slike trebalo je da daje rezultat u obliku anti-slike. Danas anti-slika (vjerojatno) nije aktualna i ne znam moraju li moji posljednji sastavi sugerirati formulu anti-slike. Moj sadašnji oblik slike ne bi morao biti tradicionalan, a vjerojatno i nije.

Između crnog i bijelog, i obratno, na mojim slikama događa se jedan proces koji od crnog i bijelog stvara vizuelni događaj ili organizirano vizuelno zbivanje. Nastojim da se to odvija u okviru najminimalnijih sredstava. Primarna ideja krajnje ritmičke mogućnosti. Primarna ideja — stvoriti krajnje jednostavan ritam i vizuelni oblik s pomoću najminimalnijih sredstava. To je primarna i početna ideja. Poslije se sve odvijalo kao nastavak tih početnih i primarnih ideja.

Cilj nisu rezultati kao posljedica istraživanja. Cilj je ploha na kojoj se sve odvijalo. Kada je trebalo ići na neki način dalje, množile su se plohe kao dip-tisi ili poliptisi do sastava koji su predstavljali niz ploha u jednom redu.

Nikada nisam pokušavao analizirati tok svoje svijesti u onim godinama kada sam stvarao osnove svojega tadašnjeg, a pogotovo sadašnjeg slikarstva.

Proces rada i mišljenja, to jest moj proces mišljenja i rada, išli su prema, to jest usmjerivani su prema graničnim situacijama.

Tada sam radio crteže kontinuirano i sistematski. Te crteže radio sam kao što se piše. Iz dana u dan po nekoj logici. Nizao sam crteže da bih došao do nekog likovnog ili vizuelnog zaključka. Nizao sam elemente na tim crtežima da bih došao do logične vizuelne slike ili sastava. Kada na jednoj plohi, a to je došlo kasnije, nisam više imao što dodati ili oduzeti, nizao sam plohe, pogotovo u posljednje vrijeme. Tako sam došao, ako je to točno, do sadašnjih sastava (kako ih ja preventivno ili privremeno nazivam). Crtajući, ja sam prekrivao, dodavao i oduzimao. Neke sam crteže svjesno ponavljao da bi se prethodni sačuvali, a da bih na slijedećima mogao nešto oduzimati ili dodavati.

Plohe su bile uvijek činjenice od kojih je sve počinjalo. Bijela ploha bila je primarna činjenica.

Nikada nisam na crnoj plohi intervenirao bijelom bojom, bez obzira na to je li meandar bio bijel ili crn.

Kod mene, zapravo, vrijeme ne igra nikakvu ulogu, niti mi je važno kada sam neku sliku napravio. Kronologija i redoslijed kod mojih slika i u mojemu radu nemaju važnosti. Možda sam svoje posljednje slike već načinio, a prve možda nisam. Moje prve slike podsjećaju me na budućnost.

Kada sam shvatio da me tradicija, naobrazba i iskustvo ne zanimaju, prije osamnaest, sedamnaest i šesnaest godina, krenuo sam u smjeru kraja. Međutim, još nije došao kraj, jer možda sam neprestano na nekakvom početku.

Ne osjećam potrebu za kvalitativnim i kvantitativnim napredovanjem. Zato se često vraćam s razlogom, ili bez razloga, na stare slike i iznova ih radim, jer u času kada ih ponovo radim ne znam da sam ih već uradio.

I naravno, sve je bilo samo crno-bijelo. Važni su bili puni i prazni formati, to jest posve crni i posve bijeli.

U ono sam vrijeme krenuo u nastojanju da dobijem jedan oblik anti-slike. Upotrijebio sam metodu reduciranja i oblika i sredstava, to jest boje. Boje sam upotrebljavao u njihovim krajnjim kontrastima — bijelo, crno.

Pedeset devete bio sam zaokupljen idejom anti-slike. Stanovitom metodom redukcije nastojao sam stvoriti neki oblik anti-slike. Pedeset devete bio sam zaokupljen idejom stvaranja anti-slike. Određenom metodom reduciranja oblika i boje došao sam do krajnjih oblika jednostavnosti. Oblik slike gradio sam krajnje kontrastnim bojama — bijelom i crnom. Ne znam je li mi poslije bila važna ideja anti-slike. Početna faza rada na platnu sastojala se od pokrivanja platna bijelom bojom. To je već bio duhovni dio, ili duhovni začetak slike. (Ili, možda, da se preciznije izrazim — fizički začetak slike.) Dodavanjem crne boje, bijela je dobivala oblik, ili je služila svrsi da crna može dobiti svoj oblik. I boje su služile isključivo formiranju oblika slike.

Oblik crne, ili oblik bijele, značili su u kontekstu slike i njen definitivni oblik. Ništa izvan toga nije imalo značenja. Fizički oblik slike ujedno je značio i krajnje duhovno stanje početne ideje. Sadašnji sastavi nose u sebi isto duhovno porijeklo i istu

strukturu iz onih godina — pedeset devete i šezdesete.

Postoji faza idejnog početka slike, to je možda i duhovni začetak ideje, poslije dolazi fizički začetak slike. Počinje se duhovnim začetkom ideje, onda dolazi idejni začetak slike i na kraju dolazi fizički začetak slike čijim definiranjem slika dobiva svoj kompletni duhovni karakter i fizički oblik. Je li kod mene slučaj identifikacije duhovnog i fizičkog na slici? Svojim fizičkim oblikom moja se slika i duhovno iscrpljuje.

Funkcija meandra na mojim slikama nije filozofska, a još je manje dekorativna. Moje slike imaju samo vizuelnu funkciju. Reduciranjem vizuelnog na slikama, smatrao sam da mogu doći do jednog oblika anti-slike. Određenim postupkom u procesu razvoja do anti-slike došao sam do oblika svojih slika. Krenuo sam postupkom od slike prema anti-slici metodom reduciranja i došao do minimalnih sredstava za izražavanje, i time dobio definitivni oblik svojih slika. U procesu postupka do krajnje graničnog ritma, zaustavio sam se na kontrastima bijelo-crno i na odnosu vertikalnog i horizontalnog. Motivacija i cilj su anti-slika. Crno i bijelo u isto su vrijeme i minimum i maksimum. Totalno crno i totalno bijelo može biti i totalni minimum i totalni maksimum. Moje namjere bile su usmjerene isključivo na ritam krajnje graničnih elemenata (crno-bijelo, horizontala-vertikala). Vanjski oblik slike posljedica je nastojanja da se na putu procedure do anti-slike koristim nekim sredstvima koja daju konačni oblik »slike«, a taj oblik trebalo je da daje rezultat u obliku anti-slike. Danas ni anti-slika (vjerojatno) nije aktualna i ne znam moraju li moji posljednji sastavi sugerirati formulu anti-slike. Između crnog i bijelog, sa horizontalama i vertikalama, na mojim »slikama« događa se jedan proces koji od tih osnovnih i jedinih elemenata stvara vizuelni događaj ili organizirano vizuelno zbivanje. Nakon primarne ideje stvaranja krajnje jednostavnih ritmova i oblika s pomoću najminimalnijih sredstava, sve se odvijalo na tim duhovnim i fizičkim principima.

Kronologija i redoslijed kod mojih radova nemaju važnosti. Vjerojatno sam svoje posljednje slike već načinio, a prve možda nisam. Pedeset devete godine bio sam zaokupljen idejom stvaranja anti-slike. Stanovitom metodom redukcije nastojao sam stvoriti

jedan oblik anti-slike. Metodom reduciranja oblika i boje došao sam do krajnje graničnih oblika jednostavnosti. Fizički oblik »slike« ujedno je značio i krajnje duhovno stanje početne ideje. Sadašnji sastavi nose u sebi isto duhovno porijeklo i istu duhovnu strukturu iz onih godina — pedeset devete i šezdesete. Svojim fizičkim oblikom, moja se »slika« i duhovno iscrpljuje.

Godine pedeset devete i šezdesete bio sam zaokupljen idejom stvaranja anti-slike. Na putu do tog cilja služio sam se sredstvima najminimalnije izražajnosti.

Motiviran tim ciljem, izabrao sam metodu reduciranja izražajnih sredstava, a u procesu postupka tražio sam granične kontraste između crnog i bijelog i vertikalnog i horizontalnog. U fizičkom procesu toka došlo je do meandra kojega funkcija nije filozofska, a još je manje dekorativna; ona je samo vizuelna.

Vanjski oblik »slike« posljedica je nastojanja da se na putu procedure do anti-slike koristim nekim sredstvima koja daju konačni oblik slike, a taj oblik trebalo je da dade rezultat u obliku anti-slike.

Pedeset devete i šezdesete bio sam zaokupljen idejom stvaranja anti-slike. Reduciranjem sam došao do minimalnih sredstava izražavanja i time dobio definitivne oblike na svojim slikama. U procesu postupka do krajnje graničnih ritmova zaustavio sam se na kontrastima bijelog i crnog i na odnosima vertikalnog i horizontalnog. Funkcija meandra na mojim slikama nije filozofska, a još je manje dekorativna. Funkcija je samo vizuelna. Vanjski oblik »slike« posljedica je nastojanja da se na putu procedure do anti-slike koristim nekim sredstvima koja daju konačni oblik slike, a taj oblik trebalo je da dade rezultat u obliku anti-slike. Danas mi anti-slika (vjerojatno) nije aktualna i ne znam moraju li moji posljednji sastavi sugerirati formulu anti-slike. Između crnog i bijelog, i obratno, na mojim slikama događa se jedan proces koji od crnog i bijelog stvara organizirani vizuelni događaj ili organizirano vizuelno zbivanje.

Godine pedeset devete i šezdesete, motiviran idejom stvaranja anti-slike, krenuo sam metodom radikalnog reduciranja sredstava. Ostao sam na klasičnoj plohi s krajnje minimalnim sredstvima i u procesu traženja načina i postupka do krajnje graničnih ritmova, zaustavio sam se na kontrastima između crnog i bijelog i na strogim odnosima između vertikalnog i horizontalnog. Crno i bijelo u isto su vrijeme i minimum i maksimum. Totalno crno i totalno bijelo mogu biti isto tako totalni minimum i totalni maksimum.

Nastojao sam postići identifikaciju duhovnog i fizičkog na slici, jer svojim fizičkim oblikom moja se slika i duhovno iscrpljuje.

Boje kao sredstva služile su isključivo u svrhu formiranja oblika »slike«. Oblik crne i oblik bijele značili su u kontekstu sadržaja slike i njen definitivan oblik. Ništa izvan toga nema značenja. Oblici stvoreni u procesu rada od primarne ideje i poticaja do fizičkog nastajanja »slike« sugerirali su tok (odvijanje) u obliku meandra, kojega funkcija nije ni filozofska, ni pikturalna, a još manje je dekorativna. Ona je samo vizuelna. Od tadašnje ideje stvaranja anti-slike postupno, ali vremenski relativno brzo, htio sam stvoriti određeni sistem procesa do (takozvane) slike bez identiteta. Na kraju mogu ostati samo plohe od kojih sam i pošao.

Na kraju sam došao do spoznaje da i samo plohe mogu imati značenje u definiciji slike bez identiteta.

27. veljače 1977.

Zbog čega sam odlučio postati slikar? Ne znam je li to pravo pitanje i je li uopće potrebno postavljati takva pitanja. Slikarstvo je grana umjetnosti. Opsjednut Rodinom, htio sam postati skulptor, odnosno, želio sam se baviti skulpturom. Usput sam mnogo crtao. Više sam crtao, manje modelirao. Na kraju sam htio raditi posao u kojemu ću biti što manje vezan i ovisan o drugima, i da mogu raditi na što manjem prostoru. Komad papira pružao mi je veći prostorni komfor negoli kiparski pribor. Crtati se moglo svugdje. Ali ipak, zašto sam se uhvatio slikarstva kao utopljenik slam-

ke? Tada sam zaista bio moralni i gotovo fizički utopljenik. Nisam računao na svoj eventualni talent kada sam počeo crtati. Kada sam se definitivno opredijelio za taj poziv, prestao sam misliti na budućnost, prestala me mučiti neizvjesnost budućnosti. Mislio sam samo na danas i živio sam samo u tim određenim trenucima. Možda je apsurdno, no kada sam stekao nešto čvrsto, oslonac, nisam mislio na budućnost, a prošlost je počela naglo blijediti. Prošlost se počela pretvarati u ružan san, a budućnost je postala nevažna.

Moj tadašnji život bila je sadašnjica sa čvrstim osloncem u umjetnosti, iako nisam smatrao da sudjelujem u umjetnosti, a pogotovo ne da stvaram umjetnost. Moj odnos prema umjetnosti bio je odnos čovjeka prema umjetnosti, a ne umjetnika prema umjetnosti. Time sam stekao jedan gotovo totalni osjećaj slobode. Prema umjetnosti nisam imao obaveza. Radeći iz dana u dan, ja sam napredovao kao biljka, to jest prirodno sam rastao bez teorija i neforsirano. Ništa nisam forsirao, ni teoriju ni praksu. Što sam više radio, i moji su teoretski interesi rasli. Pratio sam povijest umjetnosti i gledao sam izložbe. Gledao sam i čitao mnogo. Kontakti su igrali odlučujuću ulogu. Stekao sam nove prijatelje, što je posebno značajno za moj rad. Još za vrijeme rata, mislim negdje četrdeset treće, pogotovo četrdeset četvrte, razmišljao sam mnogo o slikarstvu kao o svojem opredjeljenju. Četrdeset osme i četrdeset devete to je u meni tinjalo. Pedesete sam se definitivno odlučio i sve drugo je postalo nevažno. Od pedesete do pedeset osme moglo bi se reći da je bilo jedno razdoblje nesistematskog traženja, iako sam već znao da klasični akademski slikar nikada neću biti. Moji su interesi bili mnogo širi, izvan granica akademsko-građanskog slikarstva. Nisam ni duhovno ni mentalno bio predestiniran akademski, a ni građanski slikar. U isto vrijeme živio sam pod teškim pritiskom moralnih i fizičkih posljedica ratnog i poslijeratnog vremena. Nisam se dobro snalazio u vremenu rata, ni poslije rata. Zbog toga mi je slikarstvo pomoglo da pobjegnem od tadašnjih vanjskih okolnosti. Nisam slikao da bi te slike služile drugome, te su slike služile meni. Zbog toga i nemam logičan opus u smislu razvoja. Na kraju će ostati svega nekoliko slika koje će moći biti na neki način prezentirane. Moje slikarstvo je u neku ruku način mog ponašanja. Ne želim mijenjati svijet, kulturu,

civilizaciju ni, posebno, odnos prema umjetnosti. Vjerujem da su moje slike ponešto mimo klasičnog shvaćanja slikarstva, no to je posljedica moje slobode mišljenja i shvaćanja ili uopće moje slobode kao čovjeka. Slikarstvo mi je pomoglo da se moralno i duhovno oslobodim, pa zbog toga to slikarstvo i ne može biti zarobljeno građansko slikarstvo.

Likovne umjetnosti išle su i dalje u vlastito oslobađanje i oslobađanje ljudi i stvaralaca. Ja ne znam jesam li ponešto u slikarstvu oslobodio, ali znam da sam sebe oslobodio s pomoću slikarstva. Nikada nisam idejno programirao to što sam radio, sve je išlo spontano i u procesu rada. Moj proces rada proistekao je iz procesa.

Prvobitni mi je cilj bio načiniti anti-sliku procesom reduciranja oblika i sadržaja. Budući da je apsurd za mene jedan sasvim određen oblik slobode, u tom procesu do stanovitog oblika anti-slike išao sam do apsurdna. Cijeli moj proces rada je, zapravo, tok bez oscilacija s ciljem da ostvarim monotoniju koja je najjednostavniji i najizražajniji ritam.

Tok je mogega procesa bez razvoja i napredovanja. Od pedeset devete do danas u procesu mogega rada sve se odvija bez razvoja i napredovanja. To je proces bez oscilacija.

Prvotni mi je cilj bio načiniti anti-sliku procesom reduciranja oblika i sadržaja. Budući da je apsurd za mene sasvim određen oblik slobode, u tom procesu išao sam do apsurdna.

Htio sam postići ritam i krajnje kontraste. Najjednostavniji i najizražajniji ritam je monotonija.

Monotonija je tok i ritam u isto vrijeme. Iz mogega procesa rada proistekao je jedan monotoni ritam. Kontinuitet je važan, ali kronologija nije.

Moj rad je tok bez kontinuiteta ili nepravilni kontinuitet. Smjer nije važan, tok je važan.

U mojem radu postojala je vrlo minimalna ili nikakva evolucija, a ako i postoji neka evolucija, onda je to u smjeru potpunog nestajanja slike.

Bijela ploha može biti i početak i nestajanje slike.